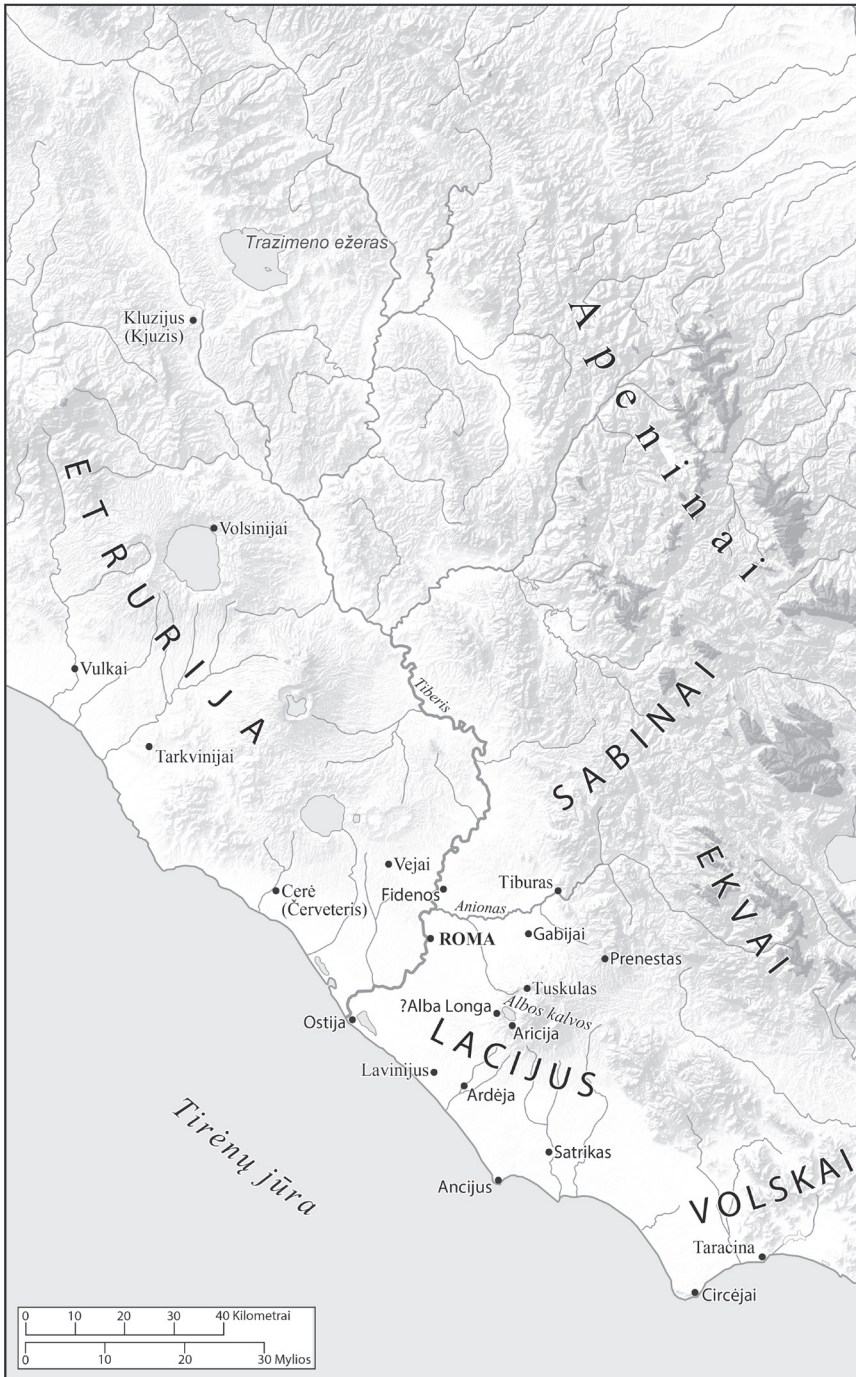

TURINYS

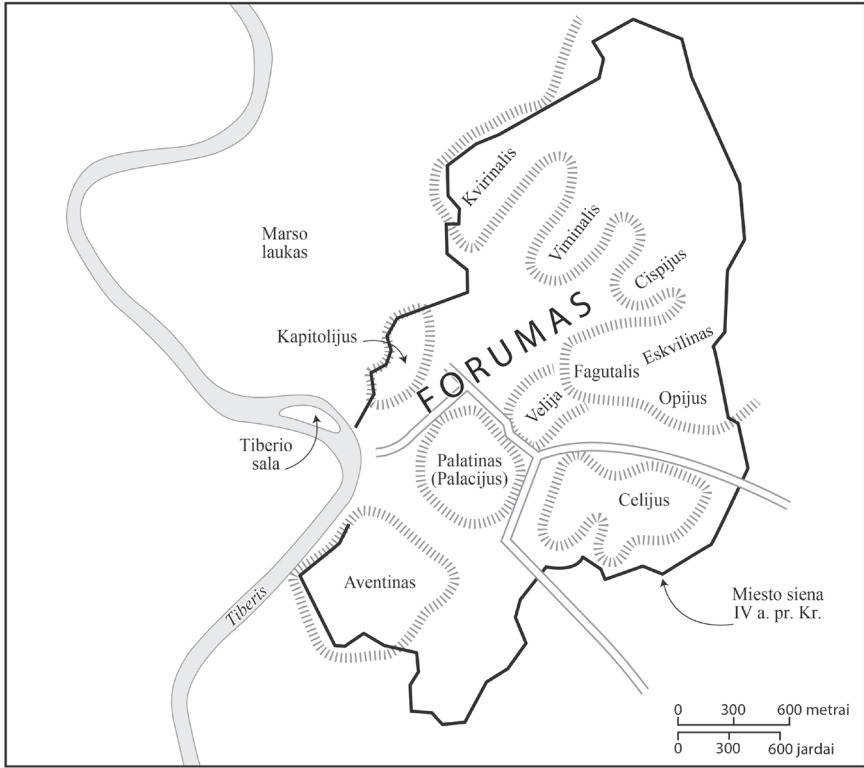
ŽEMĖLAPIAI	8
PRATARMĖ	15
PIRMAS SKYRIUS	
CICERONO ŠLOVĖS VALANDA	21
ANTRAS SKYRIUS	
PRADŽIOJE	47
TREČIAS SKYRIUS	
ROMOS KARALIAI	75
KETVIRTAS SKYRIUS	
DIDYSIS ROMOS ŠUOLIS	105
PENKTAS SKYRIUS	
PLATESNIS PASAULIS	135
ŠEŠTAS SKYRIUS	
NAUJA POLITIKA	165
SEPTINTAS SKYRIUS	
NUO IMPERIJOS PRIE IMPERATORIŲ	199
AŠTUNTAS SKYRIUS	
TARP NAMŲ SIENŲ	235
DEVINTAS SKYRIUS	
AUGUSTO TRANSFORMACIJOS	267

DEŠIMTAS SKYRIUS	
KETURIOLIKA IMPERATORIŲ	307
VIENUOLIKTAS SKYRIUS	
PASITURINTIEJI IR NEPASITURINTIEJI	345
DVYLIKTAS SKYRIUS	
ROMA NE ROMOJE	375
EPILOGAS	417
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	425
LAIKO JUOSTA	441
ILIUSTRACIJOS	449
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	465
RODYKLĖ	475
PADĖKA	493

1. Ankstyvoji Roma ir jos kaimynai

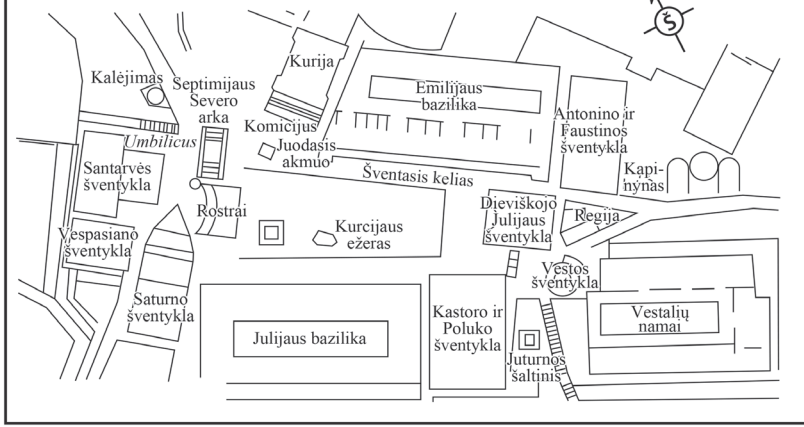
2. Romos miestas

3. Romēņu Itālija

Romos forumas

4. Romos miestas imperijos laikotarpiu

5. Romėnų pasaulis

ROMOS ISTORIJA

Senovės Roma yra svarbi. Jei neatsižvelgiame į romėnus, ne tik nusigręžiame nuo tolimos praeities. Roma vis dar formuoja mūsų pasaulio sampratą ir savivoką – nuo sudėtingų teorijų iki lėkštų komedijų. Praėjus dviem tūkstantmečiams ji tebėra Vakarų kultūros ir politikos pamatinis akmuo, lemiantis, ką rašome, kaip regime pasaulį ir save jame.

Julijaus Cezario žūtis per kovo idas 44 m. pr. Kr. tapo vėlesnių tironų žmogžudystės pavyzdžiu ir kartais nevykusi pateisinimu. Romos imperijos teritorinis planas iki šiol išlieka Europos ir didelių erdvių kituose žemynuose politinės geografijos pagrindas. Londonas yra Jungtinės Karalystės sostinė visų pirma todėl, kad romėnai padarė jį savo provincijos Britanijos sostine – anuomet tai buvo, romėnų akimis, pavojinga vieta anapus didžiojo Okeano, juosiančio civilizuotą pasaulį. Iš Romos paveldėjome laisvės ir pilietybės idėjas, o kartu ir imperinio išnaudojimo modelį, papildę šiuolaikinės politikos žodyną sąvokomis nuo *senatorių* iki *diktatorių*. Iš jos perėmėme sparnuotų posakių, kaip antai „bijau danajų ir dovanas nešančių“, „duonos ir reginių“, „čirpint lyrą degant Romai“ ir netgi „kol kvėpuoju, viliosi“. Roma mus dažnai prajuokina, bet ne ką rečiau pakeri ar pašiurpina. Gladiatoriai mūsų laikais tokie pat populiarūs. Vergilijaus epinė poema apie Romos įkūrimą „Eneida“ XX a. tikrai susilaukė daugiau skaitytojų nei I amžiuje.

Tačiau senovės Romos istorija smarkiai pasikeitė per pastaruosius penkiasdešimt metų, ką jau kalbėti apie pustrėčio šimtmečio nuo tada, kai Edwardas Gibbonas parašė „Romos imperijos nuosmukio ir žlugimo istoriją“ – savitą istorinės literatūros bandymą, nuo kurio prasidėjo Romos istorijos moderniosios studijos anglakalbių kraštuose. Pokytį iš dalies lėmė naujas požiūris į seną medžiagą ir kitokie mūsų keliami klausimai. Esama pavojingo mito, kad mes geresni istorikai už savo pirmtakus. Tai netiesa. Tiesiog skiriasi mūsų prioritetai, Romos istoriją imamės nagrinėti kitais atžvilgiais – nuo lytinės tapatybės iki mitybos – ir tada senovė prabyla nauja kalba.

Pastaruosiu metu pasirodė daugybė naujų radinių, aptiktų žemėje, po vandeniu, netgi pasimetusių bibliotekose, – jie teikia daugiau žinių apie senovės Romą, nei bet kuris šiuolaikinis istorikas būtų galėjęs tikėtis. Turime romėnų gydytojo jaudinančio pasakojimo rankraštį – autorius skundžiasi, kad supleškėjo brangiausias jo turtas, – ir šis tekstas rastas graikų vienuolyne visai neseniai, 2005 metais. Viduržemio jūroje aptikta taip ir nepasiekusių Romos prekybos laivų liekanų, jie gabeno užjūrio statulas, baldus ir stiklą imperijos turčiams, taip pat vyną ir alyvuogių aliejų visų kasdieniam stalui. Man rašant šias eilutes archeologai kruopščiai tiria pavyzdžius iš Grenlandijos ledyno gręžinio, ieško net į tokias tolybes atsklidusios romėnų pramoninės taršos pėdsakų. Kiti deda po mikroskopu žmonių išmatas iš pietų Italijos miesto Herkulanėjo atmatų duobės: nori patikslinti paprastų romėnų kasdienį racioną, ką jie dėjosi į burną ir ko paskui atsikratydavo. Kol kas rasta daug kiaušinių ir jūrų ežių.

Romos istorija nuolatos perrašoma, ir taip buvo visados; tam tikrais atžvilgiais mes apie senovės Romą žinome daugiau nei patys romėnai. Kitaip tariant, Romos istorija dar nebaigta rašyti. Ši knyga – mano indėlis į didįjį projektą, joje bandau paaiškinti, kodėl senovės Roma tokia svarbi. SPQR yra dar vieno sparnuoto posakio santrumpa: *Senatus PopulusQue Romanus* – Senatas ir romėnų tauta. Imtis šio darbo paskatino susidomėjimas Romos istorija, įsitikinimas, kad vis dar verta megzti dialogą su šia senovės civilizacija, ir noras išsiaiškinti, kaip nedidelis, niekuo

neišsiskiriantis vidurio Italijos miestelis tapo dominuojančia galia milžiniškoje teritorijoje, nusidriekusi per tris žemynus.

Ši knyga apie tai, kaip Roma išaugo ir sugebėjo taip ilgai išlaikyti savo pozicijas, o ne apie nuosmukį ir galiausiai žlugimą, jei išvis kada būta tokio nuosmukio, kaip įsivaizdavo Gibbonas. Romos istoriją galima užbaigti įvairiai; vieni renkasi imperatoriaus Konstantino atsivertimą į krikščionybę jau mirties patale 337 m. po Kr., kiti Alariko vestgotų įsiveržimą ir miesto nusiaubimą 410 m. po Kristaus. Mano pasakojimas baigiasi 212 m. po Kr., kai imperatorius Karakala visiems laisviesiems imperijos gyventojams suteikė Romos pilietybę, panaikindamas užkariautojų ir užkariautųjų atskirtį ir užbaigdamas kone tūkstantmetį trukusią Romos piliečio teisių ir privilegijų sklaidą.

Vis dėlto šiuose puslapiuose ne vien liaupsės. Klasikos pasaulyje, tiek senovės Romoje, tiek Graikijoje, ištis apstu dalykų, kurstančių smalsumą ir vertų mūsų dėmesio. Jeigu visai su juo nesąveikautume, mūsų pasaulis būtų kur kas skurdesnis. Bet vien žavėtis – visai kas kita. Kaip žmogus, užaugęs savoje epochoje, įtempiu vadžias vos išgirdusi kalbant apie *didžiuosius* užkariautojus romėnus ar *didingąją* Romos imperiją. Stengiuosi išvelgti ir kitą medalio pusę.

Knygoje „SPQR“ mėginu paneigti kai kuriuos mitus apie Romą ir pusiau tiesą, su kuria užaugau, kaip ir daugelis kitų. Iš pradžių romėnai neturėjo išpūdingų pasaulio užvaldymo planų. Nors galiausiai imperijos plėtra imta aiškinti dievų valia, iš tiesų motyvai, paskatinę Viduržemio jūros regiono ir kaimyninių teritorijų užkariavimą, išlieka vienas didžiausių galvosūkių žmonijos istorijoje. Netiesa, kad romėnai plėtė savo imperiją be gailėsčio engdami nekaltas tautas, kurios gyveno taikoje ir santarvėje iki pasirodant horizonte legionams. Taip, romėnų pergalės buvo žiaurios. Galijos užkariavimas vadovaujant Cezariui ne be pagrindo lyginamas su genocidu, ir patys amžininkai smerkė jo veiksmus. Vis dėlto Roma užėmė ne taikiai sugyvenančių bendruomenių, o nuolatinio smurto kaustomas žemes, kuriose įvairios grupuotės stengėsi paveržti valdžią karine jėga (iš tiesų kitų priemonių tais laikais ir nebuvo), tarp jų ir nedideles imperijas.

Dauguma priešų nenusileido romėnams karingumu, bet įveikti jų negalėjo dėl tam tikrų priežasčių, kurias bandysiu čia atskleisti.

Roma nebuvo tiesiog įžūli klasikinės Graikijos jaunesnioji sesuo, kuriai rūpėjo tik inžinerijos laimėjimai, kariuomenės efektyvumas ir absoliutizmo įtvirtinimas, kai graikai teikė pirmenybę intelektualinėms įžvalgoms, teatrui ir demokratijai. Kai kuriems romėnams buvo paranku apsimesti, kad taip ir yra, o ir daugeliui mūsų laikų istorikų patogiau antikinį pasaulį vaizduoti kaip paprastą iš esmės skirtingų kultūrų dichotomiją. Toks vaizdas, kaip netrukus pamatysime, abejopai klaidingas. Graikų miestai-valstybės karinių pergalių troško nė kiek ne mažiau nei Roma, dauguma jų neturėjo nieko bendra su trumpu Atėnų eksperimentu – demokratija. Kai kurie Romos rašytojai ne tik akla nepalaikė imperatoriaus valdžios, bet ir pasirodė esą vieni aršiausių imperializmo kritikų per visą istoriją. „Padarę dykrą jie tai pavadina taika“, – tokiais žodžiais dažnai apibendrinami užkariavimo padariniai. Taip II a. po Kr. romėnų istorikas Tacitas rašė apie romėnų įsigalėjimą Britanijoje.

Senovės Romos istorija – didelis iššūkis. Vientiso pasakojimo apie Romą nėra, ypač nuo tada, kai romėnų pasaulis išsiplėtė už Italijos ribų. Romos istorija – ne tas pat, kas romėnų Britanijos ar romėnų Afrikos istorija. Daugiausia dėmesio skirsiu Romos miestui ir romėniškajai Italijai, bet kartais reikės į Romą žvilgtelėti ir iš išorės, įvairių imperijos žemių gyventojų, pavyzdžiui, karių, sukilėlių ar ambicingų kolaborantų, akimis. Istorijai turi įtakos ir aprašomas laikotarpis. Nėra amžininkų raštų apie Romos ištakas ir IV amžiaus pr. Kr. virsmą iš nedidelės gyvenvietės į pagrindinį žaidėją Italijos pusiasalyje. Šio laikotarpio istorija turi būti drąši rekonstrukcija, į kurią reikia įsprausti paskirus liudijimus – keramikos šukę, kelias akmenyje įrėžtas raides, – kad ir kaip tai būtų nelengva. Vos po trijų šimtmečių problema priešinga: kaip nepaklysti tarp gausybės prieštarų rašytinių liudijimų, grasinančių paskandinti bet kokį nuoseklų pasakojimą.

Romos istorija reikalauja ir ypatingos vaizduotės. Kai kuriais atžvilgiais Romos senovės tyrimai XXI amžiuje primena vaikščiojimą lynu – reikia itin atsargiai laikyti pusiausvyrą. Viena vertus, viskas raminausiai pažįstama:

vyksta pokalbiai, prie kurių, rodos, patys galėtume prisidėti – apie laisvės prigimtį ir lyčių problemas, kyla mums žinomi pastatai ir paminklai, mums suprantamas šeimos gyvenimas su neklaužadomis paaugliais, ir iš romėnų pokštų galime pasijuokti. Kita vertus, tai visiškai svetima teritorija. Turiu omeny ne tik vergovę, purvą (vargu ar senovės Romoje būta šiukšlių išvežimo), žmonių žudynes arenose ir mirtį nuo ligų, kurios dabar lengvai pagydomos, bet ir šiukšlyne išmestus naujagimius, mažametes nuotakas, ekstravagantiškus žynius eunuchus.

Šį pasaulį imsime tyrinėti nuo vieno Romos istorijos epizodo, dėl kurio ir patys romėnai laužė galvą, ir šiuolaikiniai autoriai, nuo istorikų iki dramaturgų, nepaliauja ginčytis. Tai puiki galimybė susipažinti su kai kuriais pagrindiniais senovės Romos personažais, įvairiapuse pačių romėnų diskusija apie savo praeitį ir mūsų bandymais tą praeitį atgaivinti ir suprasti – išsiaiškinti, kodėl Romos, jos senato ir tautos istorija tebėra svarbi.

PIRMAS SKYRIUS

•

CICERONO ŠLOVĖS VALANDA

SPQR, 63 M. PR. KR.

Mūsų pasakojimas apie senovės Romą prasideda I a. pr. Kr. viduryje, daugiau nei šeši šimtmečiai nuo miesto įkūrimo. Prasideda nuo revoliucijos nuojautų, sąmokslininkų teroristų ketinimų sukelti sumaištį mieste, slaptų veiksmų ir aistringų viešųjų kalbų, romėnų tarpusavio kovų, piliečių (kaltų ar nekaltų) persekiojimo ir beprecedenčių mirties bausmių tėvynės saugumo sumetimais. Eina 63 metai pr. Kr. Vienoje pusėje Lucijus Sergijus Katilina, vaidingas nusigyvenęs aristokratas, kaip manoma, sąmokslu rengėjas, sumanęs išžudyti išrinktuosius Romos pareigūnus ir sudeginti miestą iki pamatų, kad būtų nurašytos visos skolos, ir turtuolių, ir vargšų. Kitoje pusėje Markas Tulijus Ciceronas (toliau – tiesiog Ciceronas), garsus oratorius, filosofas, žynys, poetas, politikas, šmaikštuolis ir puikus pasakotojas, viena iš numatytųjų aukų; šis žmogus paskui nevensgdavo pasinaudoti iškalbos dovana ir pasigirti, kaip atskleidė baisų Katilinos sąmokslą ir išgelbėjo valstybę. Tai buvo jo šlovės valanda.

63 m. pr. Kr. Roma jau buvo didžiulis metropolis su daugiau nei milijonu gyventojų, pats didžiausias miestas Europoje iki pat XIX amžiaus. Ir nors imperatorių dar nebuvo, ji valdė imperiją, nusidriekusią nuo Ispanijos iki Sirijos, nuo pietų Prancūzijos iki Sacharos. Tai buvo keistas prabangos ir purvo, laisvės ir išnaudojimo, pilietinio pasididžiavimo ir kruvinių pilietinių karų mišinys. Tolesniuose skyriuose mes pažvelgsime į praeitį, į pačią Romos laikų pradžią ir pirmuosius romėnų tautos žygdarbius – karinius ir taikesnius. Apmąstysime, kas gi slypi už tų vis dar jaudinančių pasakojimų apie ankstyvąją Romą, nuo Romulo ir Remo iki Lukrecijos išniekinimo. Ir kelsime klausimus, neduodančius ramybės istorikams

nuo pat Antikos laikų. Kaip ir kodėl paprastas miestelis vidurio Italijoje tapo didžiausiu miestu Viduržemio jūros regione ir milžiniškos imperijos centru? Kuo romėnai buvo išskirtiniai (jeigu buvo)? Bet pradėti pasakoti Romos istoriją nuo pat jos pradžios nėra prasmės.

Romos tyrinėjimas iš arti, su raiškiomis detalėmis, prasideda kaip tik I a. pr. Kr., kai galime į ją pažvelgti amžininkų akimis. Yra gausybė išlikusių šio laikotarpio rašytinių šaltinių: nuo asmeninių laišku iki viešųjų kalbų, nuo filosofijos iki poezijos – epinės ir erotinės, nuo mokslinių traktatų iki žodžių tiesiai iš gatvės. Visa tai leidžia įsivaizduoti, kaip kasdienybėje sukosi ir kuo vertėsi didžiosios politinės figūros. Galime slapčia pasiklausyti, kaip tie žmonės derasi ir leidžiasi į kompromisus, akies kraštelium žvilgtelėti, kaip beda peilį į nugarą tiesiogine ar perkeltine prasme. Galime šį tą sužinoti ir apie jų asmeninį gyvenimą: sutuoktinių nesutarimus, pinigų stygių, sielvartą mirus mylimai atžalai, o kartais – mylimam vergui. Vakarų pasaulio istorijoje nėra ankstyvesnio laikotarpio, kurį būtų galima pažinti taip išsamiai ir iš arti (pavyzdžiui, žinių apie gyvenimą klasikiniuose Atėnuose ne tiek daug ir jos ne tokios įvairiapusės). Kitos tokios progos istorikams teko laukti daugiau nei tūkstantmetį: žmonių buitį taip detalai atsivėrė tik renesansinėje Florencijoje.

Negana to, kaip tik I a. pr. Kr. patys romėnų autoriai pradėjo sistemiškai studijuoti savo miesto ir imperijos istoriją. Be abejo, Romos praeitis žadino smalsumą ir anksčiau, pavyzdžiui, mus yra pasiekęs II a. pr. Kr. gyvenusio graiko veikalas apie miesto galios stiprėjimą. Bet tik I a. pr. Kr. romėnų mokslininkai ir kritikai ėmė kelti tuos istorijos klausimus, kurie rūpi mums ir dabar. Mokslinio tyrimo derinimas su nemaža dalimi kūrybinės išmonės leido jiems sudėlioti ankstyvosios Romos paveikslą, kuriuo remiamės iki šiol. Bent iš dalies Romos istoriją regime I amžiaus pr. Kr. žmonių akimis. Kitaip sakant, tuomet prasidėjo mums pažįstama Romos *istorija*.

63 metai pr. Kr. yra svarbi riba šiame lemtingame šimtmetyje – tada miesto vos neištiko katastrofa. Per tūkstantį metų, kuriuos apžvelgsime šioje knygoje, Romai ne kartą buvo iškilęs pavojus, grėsė žlugimas. Antai apie 390 m. pr. Kr. miestą apiplėšė galai. 218 m. pr. Kr. Kartaginos kariuomenės vadas Hanibalas leidosi į garsųjį žygį per Alpes su 37 drambliais ir pridarė romėnams didžiulių nuostolių, nors galop jie sugebėjo jį išvyti. 216 m. pr. Kr. po Kanų mūšio romėnai priskaičiavo iki 70 000 žuvusiųjų per vieną popietę, šios skerdynės prilgsta Getisbergo mūšiui ar pirmajai

Somos mūšio dienos, o gal net juos pranoksta. Kone tokie pat siaubingi romėnų vaizduotėje išliko pralaimėjimai aštuntame dešimtmetyje pr. Kr., kai padrikos buvusių gladiatorių ir pabėgusių vergų pajėgos, vadovaujamos Spartako, sumušė kelis prastai apmokytus legionus. Romėnai toli gražu nebuvo tokie nenugalimi mūšio lauke, kaip esame linkę manyti arba kaip jie patys stengėsi pasirodyti. Tačiau 63 m. pr. Kr. jiems teko susidurti su vidiniu priešu – teroristiniu sąmokslu valdžios viršūnėje.

Šios krizės istoriją galima atsekti iki smulkmenų diena po dienos, o kartais ir valandų tikslumu. Gerai žinome daugumos įvykių vietą, kai kur dar išlikę paminklai, dominavę septinto dešimtmečio pr. Kr. krašto-vaizdyje. Galime pasekti, kaip Cicerono šnipai rinko informaciją apie sąmokslą, kaip Katilina buvo priverstas bėgti iš miesto šiaurės kryptimi,

1. Masyvios Tabularijaus arkos ir kolonos, įkomponuotos į renesansinius Senatorių rūmus, tebėra svarbus objektas Romos forumo šiaurės vakarų pakraštyje. Tas pastatas, iškilęs pora dešimtmečių anksčiau, nei Ciceronas tapo konsulu 63 m. pr. Kr., greičiausia buvo viena išpūdingiausių architektūros naujovių. Jo funkcija nėra iki galo aiški. Akivaizdu, kad tai visuomeninės paskirties statinys, bet nežinia, ar iš tiesų ten būta archyvo (*tabularium*), kaip dažnai teigiama.